

KORTÁRSÁK SZITNYAI ZOLTÁN

Irta: *Marék Antal*

ARÁNYLAG korán eljutott a megismeréshez és a bölcsességhez. A kezdet lázas, viharzó szakasza után rövid idő alatt lecsillapodott s most már a bölcs derű is felcsillan írásaiban, mint a középkorú férfi halántékán az ősz hajszálak. Kezdetben zengett, zúgott ez a próza (Élni akarok). A világ, amelyben élt, ahol az élet utáni kiáltása először felhangzott, villámfénynél nyílt fel az olvasó előtt. Ijesztő volt ez a vihar, erejétől százados fák pusztultak, évszázados épületek recsegttek, buja erdők vadállatai menekültek rémülten szerteszét. Mire elült a vihar, a pusztulás képe félelmetes volt. Nemcsak az író régi élete semmisült meg, hanem a világ is, amelyben élt. Kétségtelen volt, hogy ennek a viharnak jönnie kellett. Felhők tornyosultak az égen, pozitív és negatív töltéssel. A szűk horizonton, amely az író élete felé borult, ezeknek a felhőknek találkozniok kellett.

De nyilvánvaló volt, hogy ezt az iramot, ezt a feszültséget, amiben az író élt, nem lehetett a végletekig folytatni. Az Élni akarok c. regénye, amint a címe is mutatja, menekülést jelentett a régi környezetből, egyben megindulást valami új, emberibb életforma felé.

Mikor a folyó a hegyek közül az Alföldre ér, elterül ott, megpihen s a földek zöldelő táblái között lassú hömpölygéssel folyik a tenger végtelenje felé. Csak olyankor válik haragossá, ha a tavaszi esők felduzzasztják és megnövelik erejét. Ilyenkor neki-esik a gátaknak és áttöri azokat. Szitnyai írói pályája alatt voltak ilyen áradások. Misztikumra hajló lelkét csak nagy események fordítják el útjától. Ez az út hegyek között vezet . . . magasság és mélység örök alázatában s a csoda kitartó várásában. Elmélyedve jár a különös illatú virágok között, tétova és merev, ha cselekedni kell. Szitnyai Selmechányáról származott, a városból, mely a szépség, a hangulat és a mult bűvöletében él. A völgy két oldalában szórt házak között nyílt ki szeme az élet dolgai felé. Ezt a várost még salamoni ítélettel sem lehet magyarrá vagy szlovákká ítélni, mert a közös mult és a közös alkat elválaszthatatlanul egybekapcsolta a magyart és a szlovákot.

A felvidéki ember problémái ijesztő őszinteséggel nyernek megelevenítést írásaiban. Nincs tradíció, amely megkötné ítélkező kezét. Beszélnie kell, mert különben belepusztul. De az Élni akarok régi lendülete oda. Már nem rántja igazáért magára az eget, megértőbb és megbocsátóbb. Ez még nem a tökéletesség, ez még csak közeledés a tökéletesség felé. Az író egyszer személytelen lesz, érdeme szerint előbb, vagy utóbb, egyszer már elmondott mindent, ami valamikor elpusztítani akarta őt. Feljut a magasságba, honnan jól lát mindent, hol személytelenül beszélhet másokról s egyre kevesebbet önmagáról.

Szitnyainak még a legrövidebb írásaiban is mindig ég, lobog az átélés izgalma. Mindig történik bennük valami, ami az összeütközés magvát hordja magában. Az író vizuális típus, nem ír le semmit, amit képzelete csodálatos megelevenítő képességével nem látott. Ez az a különös hüvölet, amely valamennyi Szitnyai írásnál hatalmába keríti az olvasót s kétségeit határozottan visszautasítja. Az írás itt nem öncél, nem hiúság, nem gyengeség, hanem az igazság maga. Az igazság tisztán, fényesen, részegítően és érzékelhetően. Küzdelmek forrósítják és feszegetik a műveit, küzdelmek, miket az igazságért folytat múltó életén keresztül az ember. Természetes, hogy ennek a harcnak áldozatai vannak: szegények és álmodozók, küzdők és tétovák, szerelmesek és fősvények. De mindez nem fontos, ha az igazságról esik szó.

Van Szitnyai Zoltánnak egy regénye: *Öt testvér* a címe. Az utolsó években kevés ilyen nagy regény jelent meg a magyar könyvpiacra. Középpontjában nem áll senki: nemzeti hős, vagy költő, király vagy tudós, hanem a család. *Öt testvér*, akik ott laktak az ősi házban s életükre a tragédia árnyéka borult. A család a regény témája, az ősi sejt, melyet kikezdett a betegség. Itt ott az író nagyítója alatt gyanús elváltozásokat lehet észlelni. Az ősi sejt pusztulásnak indult. A főhős a nyugtalan, ki elsőnek tudott végérvényesen elszabadulni a háztól, annak multjától, tradícióitól és jövőjétől. Ez az elszakadás nem ment könnyen. A lelkiismerete maradéktalanul ép s a főhős egyre magán érezte a halottak vádoló tekintetét. A feladatokat nem végezte el, mert futnia kellett, ugyanakkor vissza kellett térnie az ősi soktornyú városba. Közben olyan igazságokra ébred, amiket nem bír elviselni. Fut, menekül, több napsütést vár, vidám fiúkat, pohárcsengést keres. Ez már lázadás...

A lázadás... ez forr a *Tánc* című nagyszerű regényében is, hol Pathó Gyula heroikus harcát csodálhatjuk. A szerelem, amely e küzdelemben Ly asszony személyében elkíséri olyan,

mint egy különös illatú, idegen virág. Pathó Gyula hadat üzen a fennálló társadalmi rendnek anélkül, hogy bolsevik lenne. Eszközei tiszták, mert a magyar tömegek jobb sorsának vágyában izottak, tisztultak. Ez a regény csupa feszültség. Pathó közel jut a bukáshoz, de a jelen körülmények között ez kissé természetes is így. A véletlen segít rajta s Pathó Gyula győzelmet arat a világon és féltékenységén.

És lázadás feszül a Hodinai Hodinák c. regényében is, amely derűs és nyugodt menete mellett is vád a régi világ merev formái és előítéletei ellen. Minden régi kulissza feldőlt Szitnyai regényeiben, csak egy, egyetlenegy, ami örök és a boldogság derűs tájai felé mutató: a szerelem. A férfi és a nő a megtisztító szerelmen keresztül érkeznek el a boldogsághoz. De nem úgy, ahogyan régi rossz szentimentális regényben találkozunk férfi és nő, hanem küzdelem, fogcsikorgató harc árán. Lám a Hodinai Hodinák is, aki nyolc esztendőn át az elsők között volt a gimnáziumban, aki előtt tehetsége révén a lehetőségek sora nyílt, míg el nem fogta őt is valami csodálatos konok ellenállás, s a végén nem akarta többre vinni a fogságban tanult lakatosmesterségnél. Irénke, szíve választottja követi ebbe a sorsba, mert megérez valamit a kor szavából, a férfi makacs de elszánt erejéből, büszkeségéből, amely nem engedte soha a megalkuvást.

Minden regényében és minden novellájában és minden gondolatában egy a fontos: az igazság. Az igazságért kész feláldozni életet, egzisztenciát, vagyont, hírnevet, csak egyet nem: a szerelmet. Itt kiszínesedik az író élménye, messze zeng, mint a havasi kürt hangja s a lélek olyan rétegeibe is elér, ahol már halott emlékek hevernek összevisszaságban. A feltámadás minden nehézség ellenére is bekövetkezik, bármilyen súlyok nehezednek azok vállára, akik egyszer egymás felé elindultak. Csodálatos ez az engedmény, amit az író hőseinek tesz. Ezzel az író bebizonyítja azt a fontos tételt, hogy a happy end szükségszerűen nem árt a regény irodalmi értékének. Ellenkezőleg, segíti az olvasó megbékélését s ébren tartja hitét.

Van Szitnyai Zoltánnak még egy sajátossága s ez a nemesen tündöklő mikszáthi derű. Tudvalévő, hogy Selmeceen szlovák és magyar családok éltek és élnek ma is, akik között az idők folyamán elmosódott a válaszfal. Az ebből adódó históriák a derű ragyogó napsugarából szövődnek. (Pagát ultimo, Az ég a tó című novelláskötetből.) Ugyanaz az élményanyag ez, amely Mikszáth idejében a palócokat és a tótokat a nemzet érdeklődési körébe állította és lankadatlan szeretetébe beágyazta. Mély

bölcsesség árad ezekből a végig ízes — legtöbbszörre novella témát szolgáltató — történeteiből. Érdekességük mellett megmutatják a szentistváni gondolat nemzetformáló és népfajokat egyesítő erejét. A szlovák nép lelkében csak a politikai izgatás keltett és kelthetett gyűlöletet a magyarsággal szemben. Az Oktavecsek, a Vudicskák, az Adameczek békésen éltek a régi magyar haza biztonságában és bőségében.

Szitnyai szívesen foglalkozik írásaiban az osztályok különleges helyzetéből származó adottságokkal. Izgatja a lehetőség, amelyet a társadalmi rendek hatalmi és alárendeltségi viszonya rejt magában. A király, a gróf, a földbirtokos, a hivatalnok réteg és a középosztály az, ami érdeklődési körébe beletartozik, ahol történhetik valami szitnyai-i feszültség, valami nagyon szép, meleg, izgató szerelem, ahol a megoldásban lehet intő figyelmeztetéssel szolgálni az uralkodó rétegnek s felemelni azt, akit ezen aránytalanságból kifolyólag bármi néven nevezendő sérelem ért. Közben figyeli az emberségüket, amit eltakar a rend vagy társadalmi állás jelegzetes ruhája. Végül megnyugszik. Az életben harc folyik s ennek a harcnak váltakozó szerencsével akadnak hősi halottai, sebesültjei és győztesei.

És végezetül a stílus. Egyenletes, tiszta, világos és kifejező. Ami ezen keresztül az olvasó felé árad, az már nem tétovázó gondolat, hanem tiszta, kézzelfogható valóság. Ez a kiegyensúlyozott mondanivaló kiegyensúlyozott stílust nevelt a maga számára. Stílus és élmény összeforrt egymással és biztosítja a szükséges egyensúlyt.

Szitnyai vérbeli regényíró. Kompozíciója, fantáziája, higgadtsága nagy feladatok elé szólították s ő ezeket a feladatokat sorra megoldotta. A ma embere, akit kitéptek szülővárosa meleg és biztonságos öleléséből s csak az örökös nosztalgiát hagyták meg számára. A száműzött kisebbségi ember ő, ki a társadalom egyenlenségeinek fanatikus ellensége s ki egy boldogabb magyar jövőért a regény hagyományosan tág keretei között hadakozik. De a harc egyre kilátástalanabb s most már a csatazaj elültével a lélek mélyebb és csendesebb rezzenéseire is figyelnie kell. A figyelem pedig már bölcsesség.